

Západočeská univerzita v Plzni
Fakulta filozofická

Bakalářská práce

Problém duše- příspěvky k filozofickému a psychologickému
obsahu pojmu

Veronika Eisensteinová

Plzeň 2016

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra filozofie

Studijní program Humanitní studia

Studijní obor Humanistika

Bakalářská práce

Problém duše- příspěvky k filozofickému a psychologickému obsahu pojmu

Veronika Eisensteinová

Vedoucí práce:

PhDr. Jaromír Murgaš, CSc.

Katedra filozofie

Fakulta filozofická Západočeské univerzity Plzeň

Plzeň 2016

Prohlašuji, že jsem práci zpracovala samostatně a použila jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, duben 2016

.....

Obsah

1	ÚVOD	1
2	VYMEZENÍ POJMU	4
2.1	ETYMOLOGIE.....	4
2.2	OBSAH POJMU DUŠE	4
3	POJETÍ DUŠE VÝCHODU A ZÁPADU	7
3.1	POJETÍ DUŠE V ARCHAICKÉM A KLASICKÉM ŘECKU.....	8
3.1.1	<i>Platónovo pojetí duše</i>	9
3.1.1.1	<i>Aristotelovo pojetí duše</i>	11
3.2	VÉDSKÉ PŘEDSTAVY	12
3.3	DUŠE V DŽINISMU	13
3.4	BUDDHISMUS.....	15
3.5	KŘESŤANSTVÍ.....	15
3.5.1	<i>Stvořenost duše v křesťanství</i>	16
3.5.2	<i>Dualistické pojetí v křesťanství</i>	16
3.5.3	<i>Moderní pojetí křesťanství</i>	17
4	PSYCHOLOGICKÉ POJETÍ DUŠE	18
5	FILOSOFICKÉ POJETÍ DUŠE	21
5.1	POJETÍ DUŠE U DESCARTA.....	21
5.2	POJETÍ DUŠE U KANTA	22
5.3	FILOSOFIE MYSLI.....	23
6	DUŠE A VĚDA	24
7	DUŠE A UMĚNÍ	28
7.1	DUŠEVNÍ ŽIVOT V UMĚNÍ DLE WASSILA KANDINSKÉHO	28
7.2	DUŠE V DÍLE JOSEFA ČAPKA	30
8	ZÁVĚR	32
9	RESUMÉ	33
10	SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A PRAMENŮ	34
11	PŘÍLOHY	37

1 Úvod

V této bakalářské práci se budeme zabývat vymezením pojmu duše. Co duše vlastně je? Není to nic, co by se dalo osahat, spatřit či jinak smyslově zachytit. A přesto o člověku tvrdíme, že „*chodí jako tělo bez duše*“, že někdo druhý je naše „*spřízněná duše*“ nebo dokonce že parter či dítě je „*duše moje*“ a mnoho dalších spojení. Co ale tato *duše* je? Co je fenomén duše zač? Může duše reálně existovat?

Pojem duše nese různá pojetí; jedni jeho užití zatracují, jiní ho bez problému zahrnují do svých myšlenkových koncepcí. Německý filosof Walter Brugger ve svém filosofickém slovníku píše, že „k otázce po existenci a filosofické dokazatelnosti duše u člověka nutí prosté všední zkušenosti a prastaré psychologické, etické a náboženské přesvědčení lidstva neméně než moderní empirickou vědou tak zdůrazňovaná celostnost a jednota duševního života“¹.

Spíše se ale stáváme svědky redukcionistického způsobu uvažování, kdy se obsah pojmu duše vyprazdňuje a místo něj moderní věda používá výrazů vyjadřujících duševní schopnosti (paměť, rozum, cit, vnímání atd.). Duševní schopnosti ale nejsou dle Bruggera částmi duše; duše skrz tyto schopnosti jedná.²

Představme si, že bychom rozebrali automobil na části; postupně vedle sebe položili kola, dveře, spojku, baterii, motor, nádrž, sedačky, volant a zůstala by nám samotná karoserie. Je to, co mám teď rozložené a vedle sebe vyskládané, stále auto? Soudím, že není. Jsou to pouhé součástky, které, pakliže správně poskládáme, dají nám automobil zpět. Jako auto to nevypadá, jako auto to funkci nesplňuje a přesto jsme na původní sestavě nic neubrali ani nepřidali. Jen jsme celou věc rozebrali. Podobně bychom mohli uvažovat, dopouštíme-li se „rozebrání“ duše na *duševní schopnosti*. Stejně jako u automobilu mohou jednotlivé součástky prozkoumat, obdobně můžeme pozorovat paměť, cit,

¹W. Brugger. *Filosofický slovník*. Praha: Naše vojsko. 1994. 1.vyd.. S. 122.

² Tamtéž. S. 124.

vnímání, emoce a další pomoci kupříkladu neurovědy. Ovšem k tomu, aby mi součástky dávaly smysl, musím je brát všechny spolu jako celek.

Německý filosof a psycholog židovského původu Viktor Emanuel Frankl, který přežil hrůzy koncentračních táborů, mluví v této souvislosti o redukcionismu, jenž definuje jako pseudovědecký postup, „jímž se specificky lidské fenomény redukuje na fenomény subhumánní“.³ Specificky lidské fenomény se redukuje na epifenomény; duše se pak stává pouze funkcí vyšší nervové soustavy, tvrdí Frankl.⁴

V důsledku toho, dle našeho názoru, dochází k vyprázdňení pojmu duše. Rozkládáním celku na dílčí části se člověk sám ochuzuje o jeden ze svých atributů lidskosti.

Britský psycholog Nicholas Humphrey se k dané problematice vyjadřuje tvrzením, že jedna z nejděsivějších věcí na světě je představa, že neexistuje něco jako duše.⁵ Humphrey ovšem přichází s názorem, že myšlenka ohledně fenoménu duše může být pouhou evoluční dokonalostí. Idea duše může mít dle autora jen motivační funkci. Díky této idey podle Humphreyho „stojí život za to žít“.⁶ Můžeme mít tak radost z prostého bytí, těšíme se ze své existence. Díky tomu v nás dle Humphreyho vzniká vůle existovat.⁷

Práce je rozdělena na několik jednotlivých kapitol. Nejdříve se budeme zabývat samotným vymezením pojmu duše, poté budeme pokračovat jeho pojetím v psychologii a filosofii. Ve filosofickém ohledu představíme dva filosofy, které považujeme za klíčové v chápání pro novověkou filosofii a doplníme jedním současným filosofickým směrem. Následně nahlédneme do filosofie Východu a provedeme komparaci se Západním způsobem myšlení v dané problematice. Další oddíl se věnuje duši z vědeckého hlediska; odvrátíme se tedy od pojmového aparátu a budeme se zabývat samotnou možností existence duševna jako reálného jsoučna. Uvedeme možné teoretické koncepty, kterými se přírodní vědci v souvislosti s položenou otázkou duševna zabývají. Poslední podkapitola

³ V. E. Frankl. *Lékařská péče o duši*. Brno: Cesta. 1996. S. 32.

⁴ Tamtéž.

⁵ N. Humphrey. *Prach duše aneb kouzlo našeho vědomí*. Praha: Dybbuk. 2012. S. 225.

⁶ Tamtéž. S. 90-93

⁷ Tamtéž. S. 98- 104.

přiblíží náhled na duši v umění; jednou v rovině teoretické a v druhém případě nahlédneme přímo do ukázky uměleckého literárního díla.

Snahou této práce je navrátit pojmu duše jeho ztracený obsah, který dle našeho názoru pozbyl přílišnou vědeckostí a materializací současného světa. Dále se budeme snažit nastínit myšlenku, že duše může existovat nejen jako výraz, ale jako něco, čehož existence se opírá o reálný základ. Něco s doposud existencí neprokázanou, ale přinejmenším ne nereálnou.

Zároveň se budeme snažit vymanit výraz z područí náboženských či ezoterických představ, navrátit mu ztracenou hodnotu a zařadit ho zpět mezi legitimně užívané filosofické pojmy i v moderním vědeckém světě. Jako fenomén, který i přes nejednoznačnost reálné existence může v člověku žít jeho lidství. Fenomén, který nedělá z člověka pouhý stroj, ale bytost, která plně využívá možnosti svého specifického bytí.

2 Vymezení pojmu

2.1 Etymologie

Po etymologické stránce zkoumá pojem *duše* ve svém díle *Duše moderního člověka* Carl Gustav Jung, švýcarský lékař a psychoterapeut. Ptá se, odkud pochází původ slova (německy *Seele*, pozn. V. E.)? *Seele*, stejně jako *soul* v angličtině, *saiwala* v gótštině, *saiwalo* starogermánsky, je odvozováno od řeckého *aiolos*, značící pohyblivý, měňavý, pestrý. *Psýché* znamená v řečtině též *motýl*. S pojmem *saiwalo* je do souvislosti uváděno staroslovanské slovo *sila*. Ve významu síly hybné nebo životní (návrat k německému *Seele*, pozn. V. E.).⁸ Více k přehledu původu slova *duše* viz příloha Tabulka č. 1.

Podle Junga je v historickém výkladu slova jasně vidět představa hybného prvku. Dech je znakem života, stejně jako pohyb. Proto se výraz *duše* ve všech jazycích tolik podobá slovům pojící se právě s dechem či pohybem.

2.2 Obsah pojmu duše

Podle filosofického slovníku Waltera Bruggera duši nazýváme „nehmotnou substancí nepodléhající proměně životních pochodů, která v sobě vytváří a nese psychické životní činnosti a oživuje organismus“.⁹

Wilhelm Wundt, zakladatel vědecké psychologie, ve svém díle *Völkerpsychologie* pojednává o původu pojmu *duše* podle psychologických aspektů mýtů a náboženství, na které pak navazuje pojetí další, od filosofického po literární.¹⁰ Pojetí *duše* člení do následujících skupin: 1. tělesná *duše*; analogická tělu, „jemná hmota *duše*“ (koncepte bráhmanů, okultistů, přírodních filosofů), 2. dechová *duše*; v souvislosti s dechem jako nositelem života (podle patristů, stoa, Starého zákona-př.: „I učinil Hospodin Bůh člověka

⁸ C.G. Jung. *Duše moderního člověka*. Brno: Atlantis. 1994. S. 16,17.

⁹ W. Brugger. *Filosofický slovník*. Praha: Naše vojsko. 1994. 1.vyd.. S. 122.

¹⁰ M. Nakonečný. *Základy psychologie*. Praha: Academia. 1998. 1. vyd.. S. 12-13.

z prachu země a vdechl v chřipě jeho dechnutí života, i byl člověk v duši žitou“/Mojžíš I;2,7), 3. stínová duše; jako éterický dvojník těla, (řecky Eidolon př. Homér; v atice zachycováno jako vystupující z úst padlých), 4. duše jako metafyzická entita, nehmotný duch, démon propůjčující tělu formu a život (Aristoteles- „entelechie“¹¹).¹²

C. G. Jung zmiňuje, že ve starých společenstvích byla duše vnímána jako zdroj života; duše nebyla vnímána jako souhrn subjektivního, ale je objektivní, žijící sama za sebe.¹³ Sám Jung ovšem zastává názor, že duše je navenek propojena tělem. „Tělo a duše nikoli dvě, nýbrž jedno jsou.“¹⁴ Tak vede snaha po překonání vědomí skrz nevědomí k tělu; víra v tělo připouští pouze filosofii, která tělo ve prospěch čistého ducha nepopírá.¹⁵

Dalším historickým náhledem, který uvádí Jung, je jeden z primitivních názorů, kdy byla duše ztotožňována se jménem. Pokřtěním novorozenat po zemřelém předkovi mělo dojít k převtělení duše předků. Další představy vedly ke ztotožňování duše se stínem.¹⁶

Ernst Cassirer se vyjadřuje k mýtickému pojetí duše. Piše, že duše zde není hotovou šablonou, ale proměny schopný element. Na rozdíl od metafyzického pojetí, kde duše je pevně danou, neměnnou substancí.¹⁷ Z mýtického pojetí duše podle Cassirera vyrůstá Já, osoba, osobnost.¹⁸ Dále piše, že v mýtech „je Já uchopeno v nové formě „duchovností“ jako subjekt vůle a poznání“.¹⁹

S myšlenkou duše, jako neměnné substance, se zabývá i Claude Tresmontant, podle něhož se v člověku neustále mění atomy a molekuly, vznikají a zanikají neurony, on však zůstává stále stejným subjektem.²⁰ „Stařec si je vědom, že je týž, jaký byl před sedmdesáti lety, kdy si jako dítě hrál kuličky. (...) Živý organismus tak tvoří dvě věci: na jedné straně v organismu integrovaná

¹¹ Duše, která pohybuje a formuje tělo. H. J Stórig. *Malé dějiny filosofie*. Karmelitánské nakladatelství: Kostelní vydří. 2007. Vyd. 8. S. 137.

¹² M. Nakonečný. *Základy psychologie*. Praha: Academia. 1998. 1. vyd.. S. 13.

¹³ C.G. Jung. *Duše moderního člověka*. Brno: Atlantis. 1994. S. 18.

¹⁴ Tamtéž. S. 53.

¹⁵ Tamtéž.

¹⁶ C.G. Jung. *Duše moderního člověka*. Brno: Atlantis. 1994. S. 18.

¹⁷ E. Cassirer. *Filosofie symbolických forem II.* Praha: Oikoymenh. 1996. S. 182.

¹⁸ Tamtéž. S. 183.

¹⁹ Tamtéž. S. 202.

²⁰ C. Tresmontant. *Otázky naší doby*. Brno: Barristel & Principal. 2004. Vyd.1.. S. 114.

mnohostní hmota a na straně druhé integrující princip, jenž informuje a jenž setrvává. Tento princip je také psychikou a vědomím.“²¹

Dle Tresmontanta je duše to, co v člověku trvá; nemění se během života, na rozdíl od atomů těla, které se neustále obnovují; „důkazem toho je, že ve chvíli, kdy duše odchází, v okamžiku smrti, tu po ní nezůstává „tělo“, ale mrtvola, což je něco zcela odlišného“²², tělo ztrácí svou formu. „Duše je to, co způsobuje, že je živé tělo živým tělem.“²³ Pakliže někdo tvrdí, že tělo je jediné co existuje a duše že je prázdný pojem, pak můžeme podle Tresmontanta argumentovat tím, že tělo musí být živým tělem; že potřebuje ještě něco víc, něco v člověku přetrvávající, něco utvářející člověka jako týž subjekt v dětství i ve stáří, něco co miluje i co se bojí; toto něco je duše, tvrdí Tresmontant; ta způsobuje, že tělo není jen shlukem atomů.²⁴

²¹ C. Tresmontant, *Otázky naší doby*. Brno: Barristel & Principal. 2004. Vyd.1.. S. 114.

²² Tamtéž. S. 116.

²³ Tamtéž. S. 117.

²⁴ Tamtéž.

3 Pojetí duše Východu a Západu

Komparace mezi Východním a Západním pojetím duše není zcela úplně možná z toho důvodu, že pojem duše nenese na Západě a Východě identický význam. Setkáváme se se stejným pojmem a jiným obsahem nebo s podobným obsahem, ale jiným pojmem. Kupříkladu odborník na sanskrt Ernst Abraham při studiu staroindických představ vyzpozoval, že náš pojem duše žádný ekvivalent nemá, ale sloučením dílčích konceptů z védských textů by naše duše „vznikla“.²⁵ Abraham se snažil o to, aby se dal pojem duše používat transkulturně. Rozlišil duši *volnou a tělesnou* (na tělo vázanou), viz příloha, Tabulka č. 2. Volná duše se projevuje ve snech, v okamžiku bez vědomí, po smrti, tělesná duše dává tělu vědomí a život. Volná duše se může vzdalovat od těla, je netělesným obrazem jedince. Tělesné duše dělí Abraham na *životní* duši související s dechem, tělo oživující a duše *osobnostní* odpovídající individuálnímu vědomí. Toto rozdělení má v následujících vývojových etapách splynout pod souborný pojem duše. Je použitelné napříč kulturami, avšak má velice zplošťující charakter.²⁶

Díky duši je zajištěna lidská kontinuita. Duše se stává jedinečnou tím, že do ní člověk vtiskuje svůj životní příběh. Duše je zodpovědným nositelem identity.²⁷

Západnímu myšlení panuje od dob Platóna do pozdního novověku dualistické pojetí duše a těla. Snaha dualismus překonat přichází až ve 20. století, ale dodnes je dualistické uvažování považováno za přirozené. Takový pohled vnáší problém především do lékařství, které není na Západě schopno vidět člověka jako psychosomatický celek.²⁸ Za dlouhá staletí jsme si vybudovali polární vnímání světa; ztratili jsme schopnost vnímat panoramaticky, vnímáme ve vzájemných protikladech. Tímto fenoménem se mimo jiných zabýval i C. G. Jung.²⁹ Polárním rozdělením světa vtiskujeme objektivním věcem subjektivní nádech. Svět dělíme na dobrý a zlý, avšak zapomínáme, že jde stále jen o náš

²⁵ R. Chlup. *Pojetí duše v náboženských tradicích světa*. Praha: DharmaGaia. 2007. S. 12.

²⁶ Tamtéž. S. 13.

²⁷ O. Kolář. *Pojetí duše v křesťanství*. In: R. Chlup. *Pojetí duše v náboženských tradicích světa*, Praha: DharmaGaia. 2007. S. 207.

²⁸ R. Chlup. *Pojetí duše v náboženských tradicích světa*. Praha: DharmaGaia. 2007. S. 15.

²⁹ S. Komárek. *Tělo, duše a jejich spasení aneb kapitoly o moci, nemoci a psychosomatice*. Praha: Academia. 2015. S. 11-12.

úhel pohledu. Svět se tak náhle může stát například působištěm „svobodné volby“ i „nutností rozhodování“ současně.³⁰

3.1 Pojetí duše v archaickém a klasickém Řecku

Jak uvádí docent Radek Chlup, první použití pojmu duše tak, jak ho známe dnes, přichází s Platónem, který sjednotil stávající koncepce pod jeden společný výraz.³¹ Hlavní otázkou ale dle Chlupa stále zůstává, co se pod daným pojmem vlastně skrývá? Dnes je pojem duše chápán jako entita, která „představuje osobnost každého člověka, je zdrojem myšlení, emocí a jednání a často stojí v kontrastu vůči tělu“, uvádí Chlup.³² Duší v takovém slova smyslu ovšem ještě nedisponuje Homérský člověk.

Homér se nezmiňuje ani o *tělu*; když popisuje člověka, mluví pouze o jeho tělesném vzhledu. Tělo jako celek neuvažuje, mluví pouze o údech. A stejně tak se vyjadřuje i o duši; pro oblast psychická neexistuje souborný název. Lidská psychika je konstituována jako složenina duševních mohutností, ale žádný z básnickových pojmů neodpovídá souhrnnému konceptu duše. Osobnost je tvořena provázaností psychických pochodů.³³

Docent Hynek Bartoš, odborník na starověkou filosofii, ve své knize poukazuje na to, že Homér se ve svých dílech zmiňuje o *thýmos*. Thýmos slouží jako nástroj rozhodování, místo, kde probíhají psychická hnutí. Zároveň slouží jako energetický zdroj organismu. Je psychickým orgánem, nejspíše umístěným v hrudi.³⁴ Ovládá lidské jednání, inspiruje a řídí rozhodování, je zdroj emocí.³⁵ Thýmos v okamžiku smrti odchází se životem, není tedy věčnou substancí. Může se dávat do souvislosti s plícemi, kdy je thýmos v okamžiku smrti vydechnut.³⁶ Dále Bartoš píše, že Homérští hrdinové mají *noos*, které má blízko k mysli;

³⁰ S. Komárek. *Tělo, duše a jejich spasení aneb kapitoly o moci, nemoci a psychosomatice*. Praha: Academia. 2015. S. 12-13.

³¹ R. Chlup. *Pojetí duše v náboženských tradicích světa*. Praha: DharmaGaia. 2007. S. 39.

³² Tamtéž. S. 41.

³³ Tamtéž. S. 42.

³⁴ H. Bartoš. *Očima lékaře: Studie k počátkům řeckého myšlení o lidské přirozenosti z hlediska rozlišení tělo-duše*. Červený Kostelec: Pavel Mervart. 2006. S. 39.

³⁵ R. Chlup. *Formování pojmu duše v Řecku*. In: R. Chlup. *Pojetí duše v náboženských tradicích světa*. Praha: DharmaGaia. 2007. S. 43.

³⁶ H. Bartoš. *Očima lékaře: Studie k počátkům řeckého myšlení o lidské přirozenosti z hlediska rozlišení tělo-duše*. Červený Kostelec: Pavel Mervart. 2006. S. 40.

analyzuje situace, nahlíží širší souvislosti, uvažuje³⁷. Noos neodpovídá žádnému hmotnému orgánu. Jeho existence je však na tělo těsně vázána. Po smrti přestává existovat.³⁸

Radek Chlup píše, že ani pojem *psýché* nenese v archaickém Řecku spojitost s naším chápáním duše.³⁹ Psýché se váže ke smrti; opouští tělo v okamžiku umírání. Dokud je ale člověk naživu, jeho psýché nevystupuje.⁴⁰ Pouze před smrtí se podle Chlupa Homérský hrdina děsí toho, že o svou *psýché* přijde. A přesto je to pro něj to nejcennější, co má. Jeden z možných výkladů je, že se jedná o životní sílu.⁴¹ Po smrti vystupuje psýché jako pasivní vzpomínka na život; v okamžik umírání se psýché mění na paměťový obraz. Je ale spíše záležitostí pozůstalých, kteří na mrtvého vzpomínají, než mrtvého samotného, uvádí Chlup.⁴²

3.1.1 Platónovo pojetí duše

Před Platónem o nesmrtelné psýché, která se přetěluje z těla do těla, sama si rozhodujíc o své další podobě, můžeme mluvit u Pythagorejců, orfiků a básníka Pindara.⁴³ Zde je psýché autonomní entita, na těle nezávislá, aktivní během života i po něm. Vzniká zde koncept duše jako centrum osobnosti, zdroj jednání a emocí.⁴⁴

V 5. století př. n. l. už je psýché chápána jako zdroj života, emocí a nositel osobnosti. Přichází Platón a přidává stejné psýché i posmrtné vlastnosti. Dá tak vzniknout entitě odlišné od těla. Její charakteristikou je, že je nositelem mravní osobnosti, oživuje tělo a uvádí ho do pohybu, je netělesná a nesmrtelná,

³⁷ H. Bartoš. *Očima lékaře: Studie k počátkům řeckého myšlení o lidské přirozenosti z hlediska rozlišení tělo-duše*. Červený Kostelec: Pavel Mervart. 2006. S. 33.

³⁸ R. Chlup. *Formování pojmu duše v Řecku*. In: R. Chlup. *Pojetí duše v náboženských tradicích světa*. Praha: DharmaGaia. 2007. S. 43.

³⁹ Tamtéž.

⁴⁰ Tamtéž.

⁴¹ Tamtéž. S. 45.

⁴² Tamtéž. S. 46.

⁴³ H. Bartoš. *Očima lékaře: Studie k počátkům řeckého myšlení o lidské přirozenosti z hlediska rozlišení tělo-duše*. Červený Kostelec: Pavel Mervart. 2006. S. 222.

⁴⁴ H. Bartoš. *Očima lékaře: Studie k počátkům řeckého myšlení o lidské přirozenosti z hlediska rozlišení tělo-duše*. Červený Kostelec: Pavel Mervart. 2006. S. 221-222.

nevzniká ani nezaniká. Platón se tak stává otcem klasického pojetí duše, které se bude používat až do dob křesťanství. Jak můžeme vidět v příloze v Tabulka č. 3, duše má dvě základní složky, *racionální* a *iracionální*.⁴⁵

Platón v dialogu *Faidros* metaforicky připodobňuje duši k okřídlenému dvojspřeží s vozatajem.⁴⁶ Vozataj má za úkol své spřežení zkrotit⁴⁷. Vozatajem, vůdcem spřežení je rozum, racionální složka duše. Ukočírovat musí dva koně, iracionální složky duše; jeden dobrý, ve stavu krásnějším, milovníka uměřeností, nepotřebující ran, řízen jen pobídkou a slovem; vznětlivost.⁴⁸ Druhý, opak prvního- nepravidelně stavěný, vychloubačský, vzpurný, hluchý, poslouchající pouze biče; žádostivost.⁴⁹

Duše, je-li okřídlená, vznáší se podle Platóna v celém vesmíru. Ta duše, která ztratila perutí, padá a usídli se v zemitém těle.⁵⁰ „Příčinou ztráty perutí je tedy neschopnost sytit se pravými jsoucný, jimiž se křídla živí. (...) Vlastní příčinou ztráty perutí je tak ztráta vnitřní jednoty a schopnosti podílet se na celku.“⁵¹

Platón považuje tělo a s ním spojený pozemský život za nutné zlo, jak uvádí v dialogu *Faidón*.⁵² Odborník na antickou filosofii Štěpán Špinka ve své knize *Duše a krása v dialogu Faidros* uvádí, že duše se stává hybným prvkem těla, kterým pohybuje zevnitř; že se tělo pohybuje samo od sebe, je pouhé zdání.⁵³

Ač je spojení duše a těla pro duši pádem, proto, aby se mohla dostat na úroveň vyšší, je pro ni spojení nezbytné. Na cestě vzhůru, na cestě k pravdě, je

⁴⁵ R. Chlup. *Formování pojmu duše v Řecku*. In: R. Chlup. *Pojetí duše v náboženských tradicích světa*. Praha: DharmaGaia. 2007. S. 82.

⁴⁶ Platón. *Faidros*. Praha: OIKOYMENH. 1993. 246b.

⁴⁷ Š.Špinka. *Duše krása v dialogu Faidros*. Praha: OIKOYMENH. 2009. S. 98.

⁴⁸ Platón. *Faidros*. Praha: OIKOYMENH. 1993. 253d.

⁴⁹ Tamtéž. 253e.

⁵⁰ Platón. *Faidros*. Praha: OIKOYMENH. 1993. 246c.

⁵¹ Š.Špinka. *Duše krása v dialogu Faidros*. Praha: OIKOYMENH. 2009. S. 116.

⁵² „Pokud máme tělo a naše duše je smíšená s tímhle zlem, nikdy nedosáhneme náležitě toho, po čem toužíme; a ten předmět naší touhy jest, jak tvrdíme, pravda.“, Platón. *Faidón*. Praha: OIKOYMENH. 1994 3.vyd.. 66b.

⁵³ Špinka dále uvádí, že „duši můžeme s vnitřním hybným principem těla ztotožnit pouze za předpokladu, že nebudeme mít na mysli pouze jednotlivá „pevná“ či „zemitá“ těla, ale také „tělo“ celého kosmu. Duše totiž ve svém původním „okřídleném“ stavu neobývají jednotlivá těla, ale pohybují a vládnou „zevnitř“ celým kosmem.“ Š.Špinka. *Duše krása v dialogu Faidros*. Praha: OIKOYMENH. 2009. S. 98.

ovšem duše tělem klamána.⁵⁴ Duše podléhá perspektivě zemitého těla, zapomíná na to chápat sebe samu jako součást celku.⁵⁵ Právěho poznání tak člověk dosáhne dle Platóna až po smrti. „Jestliže totiž nelze ve spojení s tělem nic čistě poznati, je možné jedno z dvojího, buď že vůbec nijak není možno získati si vědění, anebo až po smrti; neboť tehdy bude duše sama o sobě bez těla, dříve však ne.“⁵⁶

3.1.1.1 Aristotelovo pojetí duše

Aristoteles o duši podrobně pojednává ve svém díle, jednoduše nazvaném *O duši*. Dále se její problematice věnuje v díle *Metafyzika*. Svoji filosofií se staví do opozice vůči Platónovi (vyjma raných Aristotelových prací, ve kterých Platónovi teorii rozšiřuje, jak uvádí Jan Patočka. Uveďme Aristotelův dialog *Eudemos*, který je připodobňován k Platónovu *Faidónovi*.⁵⁷ Duše je zde pojímána jako „pohyb mezi dvěma protikladnými póly smyslového a nesmyslového jsoucná“⁵⁸, pozn. V. E.).

Duše je dle Aristotela „podstatou přírodního těla, které má v možnosti život.“⁵⁹ Tuto podstatu nazývá Aristoteles entelechií- skutečností; duše, tvar je tedy skutečností těla.⁶⁰ Tělo- látka je pak její možností.⁶¹ Podstata v sobě rozlišuje látku, tvar (skutečnost a možnost) a celek, který je složen z obojího.⁶²

Duše formující a pohybující tělo, mající ve své možnosti život, vede bytost k naplnění své danosti; duše dělá tělo skutečně živým.⁶³

Aristoteles přibližuje vztah duše a těla analogicky ke vztahu zraku a oka. Oko připodobňuje k živé bytosti, jejíž duší je zrak. Oko jako látka, zrak jako

⁵⁴ Platón. *Faidón*. Praha: OIKOYMENH. 1994 3.vyd.. 65b.

⁵⁵ Š.Špinka. *Duše krása v dialogu Faidros*. Praha: OIKOYMENH. 2009. S. 99.

⁵⁶ Platón. *Faidón*. Praha: OIKOYMENH. 1994 3.vyd.. 66e.

⁵⁷ J. Patočka. *Aristotelés: Přednášky z antické filosofie*. Praha: Vyšehrad. 1994. S. 11.

⁵⁸ Tamtéž. S. 12.

⁵⁹ Aristoteles. *O duši*. Praha: Rezek. 1995. 412a.

⁶⁰ Tamtéž.

⁶¹ Tamtéž.

⁶² Tamtéž.

⁶³ H. J. Storig. *Malé dějiny filosofie*. Kostelní Vydří: Karmelitské nakladatelství. 2007. 8. vyd.. S. 137.

forma.⁶⁴ Obdobně Aristoteles u příkladu sekyry, kdyby byla přírodním tělesem. Její podstatou, která by v případě živé bytosti byla duší, je *býti sekyrou*.⁶⁵ Tedy její funkce. „Kdyby se ta oddělila, již by nebyla sekyra, nýbrž jen podle jména.“⁶⁶ Stala by se z ní sekyra bez své původní funkce sekat- bez své podstaty.

Podle Aristotelova výkladu má vše živé schopnost se pohybovat. K tomu je ale kromě pohybovaného (tělo) třeba i pohybujiícího (duše).⁶⁷

Aristoteles říká, že „oduševnělá bytost se liší od neoduševnělé věci životem. Dále dělí tři složky duše⁶⁸: *vyživující*, *náležící rostlinám*, *smyslově vnímající*, *náležící živočichům* a *mýslící*, přirčená pouze člověku (viz příloha č. 1). Každá ze složek tedy odpovídá stupni živých bytostí. Vyšší složka se neobejde bez nižší⁶⁹. Duše je neoddělitelně spjata s tělem, po smrti zaniká spolu s ním. Samostatně existující je rozum, který je jako jediný neměnný a nesmrtelný; odděluje se od pomijivého⁷⁰. Jak uvádí ve svém díle český filosof Emanuel Rádl, duše v Aristotelově pojetí „vládne nad tělem jako Bůh nad světem: jest s božstvím spřízněná, neboť je podstatou její i boží myslit.“⁷¹

3.2 Védské představy

Jako první příklad Východního myšlenkového konceptu uveďme Védské náboženské představy.

Védy, staroindické texty psané Sanskrtem, vznikají v rozmezí zhruba tisíce let.⁷² Nejvýznamnější je pak Rgvéd, jehož nejstarší část pochází z poloviny 2. tis. př. n. l..⁷³

⁶⁴ Aristoteles. *O duši*. Praha: Rezek. 1995. 412b.

⁶⁵ Tamtéž.

⁶⁶ Tamtéž.

⁶⁷ H. J. Storig. *Malé dějiny filosofie*. Kostelní Vydří: Karmelitské nakladatelství. 2007. 8. vyd.. S. 137.

⁶⁸ H. J. Storig. *Malé dějiny filosofie*. Kostelní Vydří: Karmelitské nakladatelství. 2007. 8. vyd.. S. 137.

⁶⁹ Tamtéž.

⁷⁰ Aristoteles. *O duši*. Praha: Rezek. 1995. 413b.

⁷¹ E. Rádl. *Dějiny filosofie I.: starověk a středověk*. Praha: Votobia. 1998. S. 209.

⁷² T. Gabriel. In: *Lexikon světových náboženství*. Ch. Patridge. Praha: Slovart. 2006. S. 143.

⁷³ L. Ondračka. *Védské představy o posmrtném životě a formování konceptu přerozování*. In: R. Chlup. *Pojetí duše v náboženských tradicích světa*. Praha: DharmaGaia. 2007. S. 226.

Ve védských představách odchází po smrti životní dech (*prána*) vzhůru, kde se může spojit se svým druhým já (*átman*), které člověk během života stvořil svými vykonanými obřady. Pojem duše v našem slova smyslu v hinduismu neexistuje. Termíny, které se používají místo něj, jsou život (*asu*), jehož trvalý odchod znamená smrt, *manas*-mysl a *prána*- životní síla, dech. Tyto všechny patří mezi nejdůležitější vybavení člověka.⁷⁴

Nejblíže se k duši přiblížíme pojmem *puruša* (osoba), který je substanciální entitou, a o kterém nalezneme v upanišadách konkrétní informace. Nejčastěji sídlí v srdci, ale i pravém oku.⁷⁵ Později je ztotožněné s *átman*, které se předkládá jako duše (tento překlad je ale dle Lubomíra Ondračky, odborníka na religionistiku, dost pochybný).⁷⁶ U lidí může být životním principem blízký *asu*; mikroskopický ekvivalent makrokosmického větru.⁷⁷

Ač se všeobecně o Indech říká, že věří v převtělování duší, nemůžeme chápat takové zjednodušení zcela doslovně.

3.3 Duše v džinismu

Džinismus je další indická náboženská tradice, pocházející zhruba z 6. -5. století před našim letopočtem. Název je odvozen od slova *džin*, přemožitel-náboženští učitelé, kteří dosáhli osvícení.⁷⁸ Jako pojmy nabývající významu *duše* jsou v džinismu používány *džíva* a *átman*.

Lubomír Ondračka uvádí, že z indických náboženství je v džinismu představa duše nejpropracovanější.⁷⁹ Existuje zde nekonečně individuálních duší, které se přeroužují do té doby, dokud jsou karmicky zatížené. K převtělení dochází ihned po smrti a duše se neomezuje pouze na lidské bytosti.⁸⁰ Duše je

⁷⁴ L. Ondračka. *Védské představy o posmrtném životě a formování konceptu přeroužování*. In: R. Chlup. *Pojetí duše v náboženských tradicích světa*. Praha: DharmaGaia .2007. S. 226.

⁷⁵ Tamtéž. S. 248.

⁷⁶ Tamtéž.

⁷⁷ L. Ondračka. *Védské představy o posmrtném životě a formování konceptu přeroužování*. In: R. Chlup. *Pojetí duše v náboženských tradicích světa*. Praha: DharmaGaia .2007. S. 248.

⁷⁸ E. Salter. In: *Lexikon světových náboženství*. Ch. Patridge. Praha: Slovart. 2006. S. 165.

⁷⁹ L. Ondračka. *Pojetí duše v džinismu*. In: R. Chlup. *Pojetí duše v náboženských tradicích světa*. Praha: DharmaGaia. 2007. S. 267.

⁸⁰ E. Salter. In: *Lexikon světových náboženství*. Ch. Patridge. Praha: Slovart. 2006. S. 176.

dle džinistů věčná; nelze ji vytvořit či zničit. Velikostí a tvarem pak odpovídá své současné tělesné formě. „Stejně jako světlo lampy naplňuje různě velké místnosti, tak duše naplňuje různě velká těla.“⁸¹

Džinismus se pokouší o srozumitelný výklad uspořádání světa. Úroveň kosmu je analogická úrovni člověka. Džinismus se jeví dualisticky; jsoucno je tvořeno dvěma kategoriemi, *duše* a *ádživa* (neživá část tvořena čtyřmi kategoriemi, jednou z nich je látka).⁸²

Džinismus se zevrubně zajímá o mechanismus karmanového zákona; co přitahuje karmické částice k duši? Jak jsou k ní připoutány? Jak lze stávající karmu odstranit? Cílem těchto otázek je osvobození, jehož duše dosáhne očistěním karmických nánosů. Osvobození dosáhne jen duše člověka- askety.⁸³ Duše se stane dokonalou a může vystoupit do nejvyšších částí kosmu, do příbytku vysvobozených duší.

Vysvobozená duše je vševědoucí, všemocná, dokonalá.⁸⁴ Každá je jedinečná a nesmrtelná. Mezi vlastnosti duše patří blaženost a energie; avšak plně zakusit blaženost může pouze duše, která je osvobozená.⁸⁵ Vtělená duše má omezené vlastnosti, podle zatížení karmy. Zbožšťelá duše se stává spokojenou sama v sobě, neprahne po ničem jiném. Duše je tělesná, rozprostraněná, nevnímatelná smysly. Vysvobozená duše má podobu posledního těla.⁸⁶

⁸¹ E. Salter, In: *Lexikon světových náboženství*. Ch. Patridge. Praha: Slovart. 2006. S. 176.

⁸² L. Ondračka: *Pojetí duše v džinismu*. In: R. Chlup. *Pojetí duše v náboženských tradicích světa*, Praha: DharmaGaia. 2007. S. 273.

⁸³ E. Salter, In: *Lexikon světových náboženství*. Ch. Patridge. Praha: Slovart. 2006. S. 176.

⁸⁴ L. Ondračka: *Pojetí duše v džinismu*. In: R. Chlup. *Pojetí duše v náboženských tradicích světa*. Praha: DharmaGaia. 2007. S. 275.

⁸⁵ E. Salter, In: *Lexikon světových náboženství*. Ch. Patridge. Praha: Slovart. 2006. S. 176.

⁸⁶ Srov. Gisbert Greshake, katolický teolog 20. stol., podle kterého si člověk po smrti nese zvnitřněnou tělesnost. O. Kolář. *Pojetí duše v křesťanství*. In: R. Chlup. *Pojetí duše v náboženských tradicích světa*. Praha: DharmaGaia. 2007. S. 204.

3.4 Buddhismus

Buddhismus, jako další indická náboženská představa, vzniká v 5. stol. př. n. l. a je pojmenován podle svého zakladatele Buddha- „toho, kdo se probudil“, reálná postava Siddhárta Gautama, pocházejícího ze severní Indie.⁸⁷

Dle buddhistických představ Buddha odmítá existenci duše. Je zde představa o ne-Já, an-átman. Átman podle Buddha pouze vytváří negativní, sobecké myšlenky, živí egoismus. Vše vzniká a zaniká; v takovémto světě nemůže existovat neměnná substance Já⁸⁸. Otázka po existenci ne-Já patří mezi 10 nezodpovězených otázek, jejichž zodpovězení považoval Buddha za marnivé. Otázka na ně k ničemu není. Odpověď neničí touhu po rozkoších, nepřináší uklidnění, neodstraňuje žádostivost, nevede k nirváně.⁸⁹

3.5 Křesťanství

Starý zákon (SZ) nezná pojetí duše jako entity odlišné od těla, pohled na člověka je celistvý.⁹⁰ Duševní úkony jsou ve SZ připisovány funkci orgánů. Avšak to, co bychom mohli přeci jen za duši v našem smyslu slova označit je hebrejský název *nefeš*, v řeckém překladu jako *psýché*, v latině *anima*.⁹¹ V hebrejštině ale tento aspekt není ničím odděleným od těla; je vyjádřením celého člověka. Člověk nemá duši, ale je duší. Nefeš je spojováno s dechem, udržuje život, živou bytost. Člověk je duší, ale nevystačí si sám se sebou, dechem je spojován s něčím, co ho přesahuje. Člověk žije z toho, co mu dává život, čímž je Bůh.⁹² Duše není vlastnictvím člověka, ale výraz spjitosti s celým stvořením.

⁸⁷ P. Williams. In: *Lexikon světových náboženství*. Ch. Patridge. Praha: Slovart. 2006. S. 188.

⁸⁸ L. Ondračka: *Pojetí duše v džinismu*. In: R. Chlup, *Pojetí duše v náboženských tradicích světa*. Praha: DharmaGaia. 2007. S. 304.

⁸⁹ J. Holba: *Buddhova nauka o ne-Já (an-átman)*. In: R. Chlup, *Pojetí duše v náboženských tradicích světa*. Praha: DharmaGaia. 2007. S. 308.

⁹⁰ O. Kolář. *Pojetí duše v křesťanství*. In: R. Chlup, *Pojetí duše v náboženských tradicích světa*. Praha: DharmaGaia. 2007. S. 179.

⁹¹ Tamtéž.

⁹² Tamtéž.

Bůh neoživuje pouze duši, ale člověka celého. Proto je duše životem, oživeným tělem.

Religionista Ondřej Kolář poznamenává, že *duše* není čistě teologický pojem, ale je vždy spojován s filosofií doby. V osvícenství přichází kritika tradiční metafyziky, čímž se pojem z filosofického a vědeckého diskurzu začíná vytrácet.⁹³

V současném křesťanství je duše spíše odmítána, to je však v jeho dějinách spíše jev ojedinělý.

3.5.1 Stvořenost duše v křesťanství

Duše není věčná, není ani substancí boha. Přetrvání duše po smrti je čistě dobrá vůle Boží. Nesmrtelnost tedy není duši vlastní, ale je darem božím.⁹⁴ Duše jako Boží stvoření má počátek. Po odmítnutí převtělování a preexistence zůstaly dvě koncepce vzniku duše:

1. Traducianismus: duše vzniká aktem stvoření; mezi tělem a duší existuje pevné pouto.
2. Kreacionismus: každou duši tvoří Bůh, plození tvoří pouze tělo; duše se zde více liší od těla, duše má duchovní povahu. Takové pojetí je dnes v západní církvi dominantní, v potaz bere celostní pohled na člověka⁹⁵

Duše není božské povahy, její existence záleží na boží vůli.

3.5.2 Dualistické pojetí v křesťanství

Díky rozmachu kreacionismu (zhruba od 5. stol.) se uplatňuje i myšlenka oddělení duše od těla. Vzniká představa dominance nesmrtelní duše nad smrtelným tělem. Kolář uvádí, že Tomáš Akvinský se snaží postavit dualismu Augustina pomocí Aristotela⁹⁶. Duši definuje jako formu těla, čímž vyzdvihuje

⁹³ O. Kolář. *Pojetí duše v křesťanství*. In: R. Chlup. *Pojetí duše v náboženských tradicích světa*. Praha: DharmaGaia. 2007. S. 184.

⁹⁴ Tamtéž. S. 186.

⁹⁵ Tamtéž. S. 190.

⁹⁶ Tamtéž. S. 193.

jednotu člověka. Tělo je podmínkou uskutečnění duše; jsou k sobě pevně připoutáni. Jen po smrti existuje duše odděleně. Tato formule byla ve 14. století přijata v křesťanském světě jako závazná.⁹⁷

3.5.3 Moderní pojetí křesťanství

Dnešní křesťanství pojmem duše chápe spíše určitou dimenzi lidské osoby, než nějakou vymezitelnou část člověka. Snaha o celistvý pohled je doposud zastíněna dualistickými koncepcemi. Dominuje odmítnutí existence samostatné duše; duševní život je vázán na tělesný.⁹⁸

Podle zmiňovaného teologa Gisberta Greshaka duše během života zvnitřňuje hmotu. Tělo se obtiskuje do duše. Tělo duši tvaruje, trvale ji poznamenává. Duše tak po smrti zastupuje člověka celého.⁹⁹ Jiný přístup navrhuje Karl Rahner¹⁰⁰, německý katolický kněz, který přichází s myšlenkou, že po smrti se duše stává kosmickou, svět se jí stává novým tělem. Celek světa tak obohatí o své zkušenosti a výsledek toho, co se naučila během svého života v hmotě. Po vzkříšení už nebude tělo zabraňovat její světovosti, k čemuž za pozemského života dochází.

⁹⁷O. Kolář. *Pojetí duše v křesťanství*. In: R. Chlup. *Pojetí duše v náboženských tradicích světa*. Praha: DharmaGaia. 2007. S. 194.

⁹⁸ Tamtéž. S. 197.

⁹⁹ Tamtéž. S. 204.

¹⁰⁰ Tamtéž. S. 205.

4 Psychologické pojetí duše

Psychologie, z etymologického výkladu jako věda o duši, by se mohla zdát jako nejvhodnější kandidát na oblast, kde bychom se mohli o významu pojmu duše dozvědět nejvíce. Avšak jak uvádí zakladatel analytické psychologie Carl Gustav Jung, v druhé polovině 19. století se pod vlivem vědeckého materialismu prosazuje „psychologie bez duše“.¹⁰¹ Carl Gustav Jung dále uvádí, že „všechno, co se nedalo spatřit očima a ohmatat rukama, se stalo pochybným, ba co víc, získalo špatnou pověst, neboť to bylo podezřelé z metafyziky. Za vědecké a tím vůbec přípustné platilo jen to, co se buď dalo materiálně poznat, anebo odvodit ze smyslově vnímatelných příčin.“¹⁰²

Během této doby (19. století, pozn. V. E.) se začíná opouštět pojem duše a začíná se užívat pojmů jako vědomí či mysl, které používáme i dnes. Ale jak Jung uvádí, „Vědomí je tedy *cognitio sine qua non* (nevyhnutelná podmínka, pozn. V. E.) psychická, tj. duše sama. Z tohoto důvodu jsou moderní „psychologie bez duše“ psychologičtí vědomí.“¹⁰³ Psychologie „s duší“ předpokládá svět ducha, ale tato hypotéza podle Junga není o nic víc pravdivější, než svět hmoty.¹⁰⁴

Pozitivisticky ovlivněný náhled považuje duši jako souhrn duševních pochodů. Behaviorismus, materialistický směr, který se orientuje pouze na pozorovatelné jevy (chování), odmítající pojmy vědomí a nevědomí, se k duši nevyjadřuje vůbec.¹⁰⁵

Funkcionalistický přístup k psychologii, který prosazoval americký psycholog William James, se snaží odpoutat psychologii od metafyziky. Tedy se od pojmu duše distancuje a zaměňuje jej za pojem mysli. Funkcionalismus se pak nesoustředí na obsahy myšlení, ale na jeho procesy; zajímá se tím, jak myslíme.¹⁰⁶

Podle německého psychiatra Ernsta Kretschmera, který se zabýval vztahem mezi tělesnou stavbou a psychickými vlastnostmi, je duší nazýváno

¹⁰¹ C.G. Jung. *Duše moderního člověka*. Brno: Atlantis. 1994. S. 11.

¹⁰² Tamtéž.

¹⁰³ Tamtéž. S. 15.

¹⁰⁴ Tamtéž.

¹⁰⁵ W. Brugger. *Filosofický slovník*. Praha: Naše vojsko. 1994. 1.vyd.. S. 122.

¹⁰⁶ M. Polák. *Filosofie mysli*. Praha: Triton. 2013. S. 58.

bezprostřední prožívání. Prožíváním spatřujeme dvě polarity; póly ducha a hmoty, já a svět kolem nás; akt prožívání vycházející z duše (já) vůči světu kolem nás, prožívanému. Pojem duše ale chápe Kretschmer spíše jako terminus technicus.¹⁰⁷

Podle představitele psychologicko-filosofického vitalismu Hanse Adolfa Eduarda Driesche je důležité otázka po smyslu našeho duševního života; co mu dodává hlubšího smyslu. Sám věřil v teologické aspekty duševního života, navrátil se k Aristotelovu pojmu entelechie. Ten považuje za nehmotný, metafyzický plán působící v živých organismech. Dle Driesche je třeba zavedení pojmu duše, „abychom pochopili smysl naší duševní činnosti, která je (...) nevědomě účelná.“¹⁰⁸

Dále podle Driesche starší filosofové neztotožňovali duši a vědomé já, ale o duševním se i přesto zmiňovali jako o vědomě prožívaném. Správně by tak mělo být, jak Driesch odkazuje k E. von Hartmannovi, německému filosofovi, který zavedl termín nevědomí jako metafyzickou kategorii, nevědomě-duševní. Duše je v takovém případě nevědomým základem vědomého prožívání.¹⁰⁹

Pojmem duše chápeme esenciální entitu, to, co mě dělá mnou. Duše jako nositelka jednotné identity člověka. Pevné jádro psychických funkcí. Nemateriální dimenze lidské osoby, nevymezitelná část člověka. Duše jako substanciální základ. Je označením pro celostnost a jednotu duševního života.¹¹⁰

Vymezením pojmu duše se stavíme proti materialistickému redukcionismu pojmajícím duši jako „výron“ hmoty.¹¹¹ Carl G. Jung poznamenává, že stejně, jako neexistuje racionální úvaha, která by mohla hmotu plně popřít či prokázat, tak neexistuje podobná úvaha v případě ducha.¹¹² Dále Jung trefně poznamenává, že člověk, který odvozuje duševní jevy z funkce žláz, je uctíván davy svých posluchačů. Naopak člověk, který by před stejnými lidmi fyzikální jevy vysvětloval jako důsledek duševní emanace, ten bude považován za duševně chorého, ač jsou obě věty z hlediska logiky a

¹⁰⁷ M. Nakonečný. *Základy psychologie*. Praha: Academia. 1998. 1. vyd.. S. 13.

¹⁰⁸ Tamtéž.

¹⁰⁹ Tamtéž.

¹¹⁰ W. Brugger. *Filosofický slovník*. Praha: Naše vojsko. 1994. 1.vyd.. S. 122.

¹¹¹ R. Chlup. *Pojetí duše v náboženských tradicích světa*, DharmaGaia, Praha, 2007, s. 205.

¹¹² C.G. Jung. *Duše moderního člověka*. Brno: Atlantis. 1994. S. 11.

metafyziky symbolicky stejné.¹¹³ Svoji námitku Jung shrnuje slovy, že hmota je nám stejně neznámá, jako duch.¹¹⁴

Pojmem duše se dle odborníka na náboženství Ondřeje Koláře snažíme nahlédnout specificky lidské fenomény překračující oblast toho, co lze zkoumat empiricky¹¹⁵. Profesor matematiky a teoretické fyziky Rogera Penrose tuto oblast nazývá oblastí nevypočitatelného¹¹⁶ (angl. *non-computability*, někdy používané *algoritmická nerozhodnutelnost*; viz. dále pozn. V.E.).

Anglický psycholog Nicolas Humphrey píše, že schopnosti duše (zaměňuje s termínem vědomí, pozn. V. E.) nemusí být žádné. Stačí, aby člověka motivovala, aby nás poháněla k úkonům, které provádíme. Aby pro člověka život nepozbýval smyslu.¹¹⁷

¹¹³ C.G. Jung. *Duše moderního člověka*. Brno: Atlantis. 1994. S. 12.

¹¹⁴ Tamtéž. S. 14.

¹¹⁵ O. Kolář. *Pojetí duše v křesťanství*. In: R. Chlup. *Pojetí duše v náboženských tradicích světa*. Praha: DharmaGaia. 2007. S. 205.

¹¹⁶ R. Penrose. *Makrosvět, mikrosvět a lidská mysl*. Praha: Mladá fronta. 1991. S. 101.

¹¹⁷ N. Humphrey. *Prach duše aneb kouzlo našeho vědomí*. Praha: Dybbuk. 2012. S. 90.

5 Filosofické pojetí duše

V další části práce se budeme zabývat vymezení pojmu duše u dvou filosofů, René Descarta a Immanuela Kanta, jejichž přínos na poli filosofie považujeme za klíčový, nejen v dobovém chápání. Dále nahlédneme na problematiku duše (resp. mysli) tak, jak ho pobírá moderní filosofie.

5.1 Pojetí duše u Descarta

Dualistické pojetí Reného Descarta je pro vývoj evropského myšlení zásadní.

René Descartes pojem duše ztotožňuje s pojmem mysli. Do popředí dává poznávací schopnost duše, kterou redukuje na *res cogitans*.¹¹⁸ Její funkcí je myšlení, vůle a vědomí; duše je věcí myslící.¹¹⁹ Mysl neboli duši, chápe zcela neprostorově a netělesně, naprosto odlišně od části tělesné, která je rozlehlou avšak nemyslí.¹²⁰ Podle Descarta lidská podstata stojí na tom, že je věcí myslící. Jinými slovy bychom mohli dospět k závěru, dle Descartova pojetí, že jsme čistě jen duše, které jsou přidružovány s věcí rozlehlou, s tělem.

Duše a tělo jsou pro Descarta dvě rozlišené složky. „Má esence spočívá jen v tom, že jsem věc myslící. Mám snad (...) sice tělo, které je ke mně velmi těsně připojeno, ale na jedné straně mám jasnou a rozlišenou ideu sebe sama, nakolik jsem pouze věcí myslící, nikoliv rozlehlou, a na druhé straně rozlišenou ideu těla, nakolik je pouze věcí rozlehlou, nikoliv myslící. Je tedy jisté, že jsem od svého těla opravdu odlišný a že mohu existovat bez něj.“¹²¹

Descartes píše, že vztah mezi duší a tělem není jako mezi lodníkem a lodí. Je to vztah pevnější, propletený.¹²²

Duše a tělo jsou tedy dvě svébytné substance, každá funguje zvlášť. U člověka dochází k jejich propojení. Duše není ovlivňována všemi částmi těla, ale

¹¹⁸ S. Komárek. *Tělo duše a jejich spasení aneb kapitoly o moci, nemoci a psychosomatice*. Praha: Academia. 2015. S.16.

¹¹⁹ N. Hunt. *Dějiny psychologie*. Praha: Portál. 2008. S. 72.

¹²⁰ R. Descartes. *Meditace o první filosofii*. Praha: Oikoymenh. 1991 S.111.

¹²¹ Tamtéž, s.111.

¹²² Tamtéž, s113.

jen společným smyslem, malou částí v mozku (šišinka, pozn. V. E.).¹²³ Duše a tělo na sebe vzájemně působí.

5.2 Pojetí duše u Kanta

Naše myšlení se podle Kanta vztahuje k Já, které označuje za předmět vnitřního smyslu. Toto myslící Já, které Kant nazývá duší, tato poslední substance, k tomu, aby mohla být za substancí považována, potřebuje prvek trvalosti. Pakliže chceme z duše trvalost odvozovat, musíme přijmout fakt, že bude platit pouze pro zkušenost, ne mimo ni, jako věc o sobě. Trvalosti duše tak lze dosáhnout pouze během života, ne po její smrti.¹²⁴

Tímto výkladem se Kant vymezuje vůči nesmrtelné duši. K její existenci se staví stejně jako ke všem předmětům naší zkušenosti. Nikdy nedokážeme její existenci, která by byla sama o sobě, ale existuje pro nás empiricky, v rámci naší zkušenosti.¹²⁵ „Empiricky mimo mne existuje to, co je nazíráno v prostoru; a protože prostor včetně všech jevů, které obsahuje, patří k představám, jejichž spojení podle zkušenostních zákonů dosahuje jejich objektivní pravdivosti, stejně tak jako dokazuje spojení jevů vnitřního smyslu skutečnosti mé duše (jako předmětu vnitřního smyslu), uvědomuji si prostřednictvím vnější zkušenosti skutečnost těles jako vnějších jevů v prostoru, stejně tak jako si uvědomuji prostřednictvím vnitřní zkušenosti existenci své duše v čase.“¹²⁶

Podstata duše sama o sobě je nám podle Kanta stále neznámá. Dodává, že stejně jistě jako jsem já v čase, jsou i v rámci naší zkušenosti tělesa v prostoru; avšak na existenci obou zmiňovaných mimo naše myšlenky odpovídá záporně.¹²⁷

¹²³ R. Descartes. *Meditace o první filosofii*. Praha: Oikoymenh. 1991. S.121

¹²⁴ I. Kant. *Prolegomena ke každé příští metafyzice, jež se bude moci stát vědou*. Praha: Svoboda. 1992 S. 101.

¹²⁵ Tamtéž. S. 102.

¹²⁶ Tamtéž.

¹²⁷ Tamtéž. S. 103.

5.3 Filosofie mysli

Od 19. století se pod vlivem vědeckého pojetí světa od pojmu duše ustupuje a je nahrazováno pojmem mysli. Mentální proces se tak odvrátil od individuálního pojetí a začal se zkoumat jako samostatný předmět.¹²⁸

Vzniká tak celá nová filosofická disciplína, filosofie mysli, která se problematikou mentálních stavů zabývá.¹²⁹ Filosofie mysli mimo jiné využívá poznatků moderních empirických věd.

Otázkou, kterou si klademe, zůstává, zdali termín duše je za pojem mysli zaměnitelný? Zdali se tímto krokem opět nevracíme k výchozímu problému, jímž je vyprázdnění a redukce. Zda je pojem mysli schopný postihnout celou škálu atributů, které obsahuje pojem duše. Zdali se tímto krokem nezapomíná na něco podstatného, co se klasičtí filosofové snažili ve svých pracích obsáhnout.

Michal Polák ve své knize *Filosofie mysli* uvádí, že kupříkladu německý směr filosofie mysli se stále tradičního pojmu duše drží; pro otázku těla a mysli používá pojmenování „Das-Leib-Seele-Problem“, zatímco anglosaská tradice používá „Mind-Body Problem“.¹³⁰

Nejzásadnější problém je podle amerického filosofa Johna Rogerse Searla skloubení mysli a univerza, mysli a těla. Na jedné straně o sobě člověk tvrdí, že je lidskou bytostí, jenže tato představa lze těžko skloubit s pojetím fyzického světa; světa složeného z fyzikálních částic. Kde se potom nachází naše vědomí, táže se Searle?¹³¹

¹²⁸ M. Polák. *Filosofie mysli*. Praha: Triton. 2013. S. 19.

¹²⁹ Tamtéž. S. 17.

¹³⁰ Tamtéž. S. 17,18.

¹³¹ J. Searle. *Mysl, mozek a věda*. Praha: Mladá fronta. 1994. S. 13.

6 Duše a věda

Vědecké poznatky jsou zcela bez pochyby neodmyslitelných zdrojem našeho poznání. Současná věda s sebou přináší změny, které jdou napříč celou společností. Každým dnem se ve svém vývoji technika, medicína a další odvětví dostávají o krok dále. Tento fakt se nevyhýbá ani oblasti duševna, vhodněji ve vědeckém slovníku řečeno, oblasti psychologie. O tom, že naše mozkové pochody mají na svědomí neuronové spoje, není pochyb. Otázkou, kterou si nadále klademe, je to, připustíme-li, že fenomén duše je myslitelný, kam její stín ve světle vědy položit? V další části představíme pouze zlomek vědeckých koncepcí, které se oblastí duševna zabývají.

Poté, co se ve světě ujala Darwinovská evoluční teorie jako teorie výchozí, jsme podle Granta Gilletta, profesora biomedicínské etiky, nuceni, vědomě či nevědomě, se na formu dívat evoluční optikou; forma se pak pro nás stává biologickou specifikací¹³². Přidat můžeme názor Richarda Swinburna, který říká, že fakt evoluce je evidentní; avšak člověk, který se vyvinul z opic a ty zase z primitivnějších zvířat, která se vyvinula z původních neživých atomů, které se před čtyřmi tisíci miliony let ustanovily do podoby dnešní Země, se od původních hor a řek, diametrálně liší.

Swinburne pokračuje, že člověk a jiná zvířata mají myšlenky, city nebo dokáže sledovat své cíle. Ale není to jen fyzicko-chemická reakce, která by stejně tak mohla proběhnout na řece či kameni. Fyzicko-chemické reakce v mozku jsou zcela jiného rázu. Proces evoluce dal vzniknout bytosti, která je schopná myšlení, cítění, vnímání a především sebeuvědomění.¹³³ Dle Swinburna jsme si však zároveň vědomi toho, že jsme účastni i ve světě myšlení a významů, které jsou pro přírodní vědy problematické.¹³⁴

Otázka podle Gilletta zní, jak dát dohromady to, že jsme produkt biologické evoluce, bytosti z masa a kostí a bytosti podílející se na významovém světě?¹³⁵ Gillett odpovídá, že fenomén lidské duše leží v lidském světě. Duše

¹³² G. Gillett, *The evolution of the human soul* [online]. Colloquium 41/2 2009. S. 165-180. [cit. 21.2. 2016]. Dostupné z: S. 168.

¹³³ R. Swinburne. *The evolution of the soul*, Oxford: Clarendon Press. 2007. S. 1.

¹³⁴ G. Gillett, *The evolution of the human soul* [online]. Colloquium 41/2 2009. S. 165-180. [cit. 21.2. 2016]. Dostupné z: S. 165.

¹³⁵ Tamtéž. S. 166.

podle Gilletta dělá člověka člověkem. Duše je modem sama pro sebe; modem plnovýznamovým, morálním, je modem bytí.¹³⁶

Gillet ve svém článku píše, že evoluční základ lidské identity se pojí se světem logiky. Avšak zapomíná se, že člověk se dožaduje dobroty a pravdy ne kvůli příčině a následku, ale ve jménu hodnot. A právě lidské hodnoty, jak Gillett uvádí, jsou něčím odlišným od věcí vědecky popsatečných.¹³⁷

V našem moderním světě převládá vědecký pohled na věc. Člověk si žádá statistiky, čísla, grafy. Co není podloženo vědecky, ztrácí na vážnosti, jako by ani nebylo. Britský profesor sociologie Harry Collins se ve své knize *The Golem* k vědě vyjadřuje, že věda může přinést jak spoustu dobrého, tak stejně tolik špatného.¹³⁸

Věda podle Collinse přináší velké objevy, zároveň ale útočí na krásu a poetiku našeho vnímání okamžiku; jako kdyby stavěla antitezi ke kultuře. Věda mnohdy zapomíná vše kolem a sleduje svůj jediný cíl: užitek.¹³⁹

Dále podle Collinse přináší věda dva úhly pohledu: pro jednoho přináší technologický rozkvět, usnadnění běžného života, utváření celosvětově protkané sítě komunikace, pro druhé je věda zdrojem konfliktů a pohrom typu Černobyl.¹⁴⁰

Podle Collinse je pro vědu samu jeden z nejzávažnějších problémů, že běžný občan zapomíná na to, že vědec je také jen člověk. Není bohem ani šarlatánem; je expertem ve své oblasti.¹⁴¹ Proto by se neměla role vědy ani zatracovat, ani zbožšťovat.

Vědecký důkaz, podle našeho názoru, je jediný empiricky platný a nezpochybnitelný, avšak není jediným v rámci široké palety pohledů, jak svět nahlížet. Že zatím nemáme technologické možnosti, jak nějakou oblast prokázat či vyvrátit ještě neznamena, že neexistuje.

¹³⁶ G. Gillett, *The evolution of the human soul* [online]. Colloquium 41/2 2009. S. 165-180. [cit. 21.2. 2016]. Dostupné z: S. 177.

¹³⁷ Tamtéž.

¹³⁸ H. Collins, T. Pinch. *The Golem: What you should know about science*. Oxford: Oxford University Press. 2013. 2.vyd. s. I.

¹³⁹ Tamtéž.

¹⁴⁰ Tamtéž.

¹⁴¹ Tamtéž, s 143.

Uvedme ještě jeden názor z filosofie vědy. Bruno Latour se ve své knize *The Pasteurization of France* ptá: „Existovaly mikroby před Pasteurem? Z praktického hlediska, říkám praktického, ne teoretického, neexistovaly.“¹⁴² Dle Latoura Pasteur zcela jistě mikroby nevyalezl, pouze je na základě jistých laboratorních kroků učinil rozpoznatelnými.¹⁴³ Mikroby existovaly i před Pasteurem, avšak důkazy o jejich existenci chyběly. Stejně tak můžeme uvažovat i o duši. Že její přítomnost nebyla doposud vědecky prokázána neznamena, že tato idea je nesmyslná. Otázkou, kterou si ovšem klademe je, zdali její vědecká existence je vůbec nutná?

Jako další příklad uvádíme i představu anglického matematika, fyzika a filosofa vědy Rogera Penrose z konce 90. let, která se snaží najít prostor pro duši v rámci uznávaných fyzikálních koncepcí. Penrosův pohled by se z dnešního hlediska mohl zdát již překonaným, avšak stejně tak, jak jeho názor nemůžeme vyvrátit, nelze ho ani potvrdit. Roger Penrose přichází s tvrzením, podle něhož převládá názor, že veškeré vědecké vysvětlení lze převést do tvaru vhodného pro počítač. Penrose ale namítá, že tomu tak není. Počítač postrádá lidské atributy, které Penrose v tomto případě nazývá *vhledem*.¹⁴⁴ Vědomí je něco specificky lidského pro živé bytosti a nemůže být simulováno počítačem¹⁴⁵.

Pokračuje tím, že matematické porozumění není čistě výpočetní věc. Uvažuje platonský svět, do kterého máme přístup (dokazuje na dětském porozumění přirozených čísel, pozn. V. E. ¹⁴⁶). Díky tomuto vhledu máme schopnost „být si vědom věcí“.¹⁴⁷ Podle Penrose neexistuje hraniční rozdíl matematického porozumění a porozumění ostatního.¹⁴⁸

Sám Penrose si klade otázku, zdali skutečně existuje svět platonských pojmů? A jaká naše schopnost nám umožňuje navázat s těmito idejemi kontakt? Penrose si sám odpovídá, že kontakt zprostředkuje duše. Toto ale nemůže být

¹⁴² B. Latour. *The Pasteurization of France*. Harvard: Harvard University Press. 1993. S. 80.

¹⁴³ Tamtéž.

¹⁴⁴ R. Penrose. *Makrosvět, mikrosvět a lidská mysl*. Praha: Mladá fronta. 1991. S. 90. (Penrose ukazuje na snadném šachovém tahu, že člověk za vhodného postavení šachových figurek dokáže jedním tahem udělat šach-mat, zatímco dokonale sestavený počítač daný krok neprohlédne a pokračuje krokem jiným, který mu výhru nepřinese, ale zcela naopak. Daný tah k nahlédnutí na obrázek č. 1., pozn. V. E.)

¹⁴⁵ Tamtéž.

¹⁴⁶ Tamtéž. S. 100.

¹⁴⁷ Tamtéž.

¹⁴⁸ Tamtéž. S. 101.

vysvětleno pomocí výpočtu a kvůli provázanosti matematiky a fyziky, ani fyzikálně.¹⁴⁹

Jedno z možných míst, kam naši pozornost v rámci prostoru, kde by se mohlo prokázat „duševno jako fundamentální jsoouco“¹⁵⁰, je podle Penrose existence teorie mezi klasickou a kvantovou úrovní fyziky.¹⁵¹ Toto místo označuje jako *nevypočitatelnost* (angl. *non-computability*).¹⁵²

Roger Penrose podotýká, že nemáme důkazy o tom, že by existovalo duševno oddělené od nervového systému. Říká, že pokud existuje mysl, která by byla zcela vnější tělu, lze stěží pochopit proč je tolik atributů, které lze spojit s fyzickým mozkem.¹⁵³ Avšak Penrose stále zastává názor, že existence duševna je v přírodě nezbytné.¹⁵⁴

Abychom neulpívali pouze na jednom tvrzení; velkým oponentem Penrosova názoru na existenci platonského světa idejí je Stephen Hawking, který se prohlašuje za přesvědčeného redukcionistu. Jediné poplatné je podle něj držet se výsledků pozorování.¹⁵⁵ Podle Hawkinga „Vědomí není kvalita, kterou by bylo možné měřit zvenčí. (...) Raději hovořím o inteligenci, neboť takovou kvalitu můžeme změřit zvnějšku.“¹⁵⁶

Kromě Hawkinga bychom našly bezpočet dalších oponentů proti idey duševna jako jsoouca. Případně těch, kteří se drží slov Ludwiga Wittgensteina, „O čem nelze mluvit, o tom se musí mlčet“¹⁵⁷. Jak ale uvádí slovenská filosofka Danica Slouková, tímto jsou všechny nelogické či nevědecké pojmy odsunuty jako netematizované suplementy.¹⁵⁸

¹⁴⁹ R. Penrose. *Makrosvět, mikrosvět a lidská mysl*. Praha: Mladá fronta. 1991. S. 107.

¹⁵⁰ R. Penrose. *Makrosvět, mikrosvět a lidská mysl*. Praha: Mladá fronta. 1991. S.142.

¹⁵¹ Penrose vychází z doposud neznámé, ale předpokládané procedury nazývané objektivní redukce (OR), která je aplikovatelná na prostoročasovou geometrii. K OR dochází díky zakřivení prostoročasu. OR jako nutný předpoklad pro výklad vědomí. Tamtéž, s. 76. (Podrobnější přiblížení OR je nad rámec této bakalářské práce. Pozn. V. E.)

¹⁵² Tamtéž. S. 90.

¹⁵³ Tamtéž. S. 122.

¹⁵⁴ Tamtéž. S. 142.

¹⁵⁵ Tamtéž. S. 136.

¹⁵⁶ Tamtéž. S. 138.

¹⁵⁷ WITTGENSTEIN, Ludwig. *Tractatus logico-philosophicus*. Vyd. 1. Překlad Petr Glombíček. Praha: OIKOYMENH, 2007. S. 173.

¹⁵⁸ D. SLOUKOVÁ, *O čem nelze mlčet, o tom nutno mluvit*. [online]. 2002. [cit. 3. 3. 2016] Dostupné z: <https://filosofia.cz/files/publikace/mluvit.doc>. S. 8

7 Duše a umění

Umění je pro mnohé prostor bezbřehých možností. Proto se i duševní oblast v uměleckém prostoru stává legitimnějším. Ba co víc; umění sféru duševna doslova vyžaduje. Vstupujeme tak do míst, kde je třeba zintenzivnit pochopení pro něco, čemu se rozum ve světě exaktních důkazů vzpírá. Přinášíme teoretické přiblížení duševního světa v umění v podání Wassila Kandinského a literární zpracování termínu duše vypracované Josefem Čapkem.

7.1 Duševní život v umění dle Wassila Kandinského

Wassily Kandinsky ve svém pojednání *O duchovnosti v umění* píše, že duše touží po kráse. A takovéto duši pak málokdo odolá. Duše toužící po kráse by měla být především podle Kandinského duše umělceva.¹⁵⁹

Co vůbec znamená porozumět, vnímat umění? Kandinsky tímto míní pozvednout diváka na úroveň umělce. Umění je dle něj dítětem doby; vyjadřuje to, čím je doba naplněna.¹⁶⁰

Umělec se snaží vzbudit v divákovi pocity slovy nepopsatelné. Citlivé vnitřní ustrojení umělce má dle Kandinského divákovi zprostředkovat „probuzení“ jeho vlastní duše. Přenést na diváka citlivost umělcovi vlastní.¹⁶¹ Umělec se snaží vysílat signál do hlubin divákovi duše.

Úskalí nastává, když se z umění stane pouhá okrasa a zboží. Když se umění pečlivě zkatalogizuje, uzavře do výstavních síní a divák prochází od díla k dílu, čte jména a odchází z galerie stejně bohatý či chudý, jak přišel. Z takového umění se pak slovy Kandinského stává pouhé l'art pour l'art. Umění vyprázdněné, umění pro umění.¹⁶²

Kandinky přináší představu duchovního uměleckého života jako trojúhelníku. Na vrcholu může stát i jeden člověk, jemuž ale nikdo nemusí rozumět. Jako příklad Kandinky uvádí Beethovena, kterého v jeho době měli za

¹⁵⁹ W. Kandinsky. *O duchovnosti v umění*. Praha: Triáda. 1998. S. 110.

¹⁶⁰ Tamtéž. S. 11.

¹⁶¹ Tamtéž. S. 12.

¹⁶² Tamtéž. S. 14.

blázna. Jak šel čas, začal ovšem Beethoven nabývat na vážnosti až dnes patří k nejrespektovanějším umělcům.

Zmiňovaný trojúhelník má dle Kandinského představu charakter pohybu. Co dříve bylo nahoře, úměrně s přibývajícím časem klesá dolů. Čím je dílo v segmentu níže, tím širší lidské masy osloví. Každý segment v Kandinského představě má svého umělce. Čím je umělec přístupnější své době, tím širší davu osloví, ale tím dříve se dostane do propadliště dějin.

Nejnižší segment má charakter úpadku. Zde je duchovní potrava nejchudší. Čím výše, tím je dílo po duchovní stránce hodnotnější. Úkolem umělce je dle Kandinského starat se právě o duchovní růst ostatních lidí.¹⁶³

Umělcova duše by měla obsahovat tři základní elementy. Nejnižší element individuální, následuje dobový a poslední element umělecký, nadprostorový a nadčasový. Čím více prvního a druhého elementu, tím více duši dílo osloví. Avšak umělec se stane zapomenutým. Čím více dílo, podle Kandinského schématu, obsahuje element třetí, tím je sice svým současníkům dále, avšak jeho hodnota je největší. Názorně si můžeme prohlédnout v příloha č. a příloha č. . Z charakteru pohyblivosti trojúhelníku se umělec dočká uznání, úměrně s přibývajícím časem.¹⁶⁴

Kandinsky upozorňuje, že se umělecké epochy střídají. Když vládne nedostatek duchovní potravy, nastává slovy Kandinského období úpadku. „V těchto dobách se duše nezadržitelně propadají do stále nižších a nižších segmentů. (...) V těchto dobách se zdůrazňují výhradně jen vnější úspěchy a hmotné statky.“¹⁶⁵ Duše se v takových dobách propadají do temnot. Umění čerpá z „hrubé hmoty“. Z otázky „co“ se přechází na otázku „jak“ materiální předmět zobrazit. Umění ztrácí duši.¹⁶⁶

Velkého díla nedosáhne umělec vyvažováním či odměřováním; dokonalou proporcí ani kalkulem. Dokonalé dílo neexistuje vně umělce; umělec je podle názoru Kandinského součástí svého díla. Dílo se neřídí zákony fyziky, „ale zákony vnitřní nutnosti, které můžeme chápat jako zákony duchovní“.¹⁶⁷

¹⁶³ W. Kandinsky. *O duchovnosti v umění*. Praha: Triáda. 1998. S. 18, 19.

¹⁶⁴ Tamtéž. S. 63.

¹⁶⁵ Tamtéž. S. 20.

¹⁶⁶ Tamtéž.

¹⁶⁷ Tamtéž. S. 66.

7.2 Duše v díle Josefa Čapka

Sám Josef Čapek čtenáře ve svém díle *Kulhavý poutník* upozorňuje, že člověk „mluvící o duši snadno se může uvrhnout v podezření, že to s ním není docela v pořádku.“¹⁶⁸

Představa duše, která se podle Čapka traduje, je taková, že je druhým já člověka, jeho lepší zjev, utkaný z jemnější látky, něčím, co v době smrti z člověka, z jeho tělesné schránky vystoupí.

Podobných představ je dle Čapka mnoho; uvádí jako příklad Montaignův výklad. Dle Montaigne někdo tvrdí, že je duše všeobecná a z ní jsou jednotlivé duše vyňati. Jiní tvrdí, že je duše božské podstaty, další že se vyjadřují k její samotné existenci.¹⁶⁹

Vedle názoru Sokrata a Augustina přibližuje Čapek pojetí Komenského, jak jej uvádí ve svém díle *Orbis pictus*: „Duše lidská: Duše od Boha stvořená a nesmrtelná, oživuje tělo. Smysly pociťuje, rozumem myslí a poznává, vůlí žádá a zamítá. Odtud cítí radost a žal, hněv a bolest, má naději a bázeň. Pamatuje si, co poznala, a z toho tvoří poznatky.“¹⁷⁰

Čapek ve své knize mluví slovy poutníka a své názory na duši vyjadřuje tak, že i rostliny a živočichové mají duši; ne však duši lidskou, nýbrž vesmírnou. K člověku je pak navíc přidružována svobodná vůle. O to víc na něm ale podle Čapka doléhá otázka zodpovědnosti; člověk se jako jediné oduševnělé stvoření musí o své bytí náležitě starat.¹⁷¹

Proti duši v Čapkově díle vystupuje osoba. Ta je tvořena tělem, světem a sobělibostí. Nedá se redukovat na člověka; osoba si nepřeje pro ni takto nedostatečnou redukci. Člověku samotnému je potom osoba velkým nebezpečím.¹⁷² Paradoxně to byl ale člověk sám, který ji vytvořil. Sám ji pak povýšil nad sebe.

¹⁶⁸ J. Čapek. *Kulhavý poutník: Co jsem na světě uviděl*. Praha: Československý spisovatel. 1967. S. 39.

¹⁶⁹ Tamtéž. S. 40.

¹⁷⁰ Tamtéž. S. 38.

¹⁷¹ Tamtéž. S. 40.

¹⁷² Tamtéž. S. 43.

Osoba bojuje o sociální zařazení, má potřebu uplatnit se, plnit společenské funkce a poslání; neprochází cestou života, ale sune se životní kariérou, svět je jí jen kulisou- chybí jí hluboký plán. Osoba se vymyká vůči tajemství vesmíru i duše.¹⁷³ Takové stvoření si dle Čapka společnost žádá. „Možno-li mluvit o nějaké škodě, je tu jen jedna jediná: škoda na duši.“¹⁷⁴

I duše se chce proti osobě individualizovat; má však podmínky složitější. Celého člověka si podle Čapkova výkladu zotročí osoba; duše je sama. Duše není zjištná, osobě klidně uvolní cestu. Její povaha je nenásilná. Avšak přes svou pasivitu duše nejde z cesty.¹⁷⁵

Dle Čapka otázka duše je otázkou nejzazší, kam může vývoj života dospět. Nejposlednější otázka, jakou si můžeme položit. Autorova slovy: „Žádný Nadčlověk snad; nemám tohle Nietzchovo hrdopyšství rád. Člověk mi docela stačí. Člověk s duší.“¹⁷⁶

Výklad Čapkovy osoby a duše bychom mohli převést na termíny psychologie; duše jako nevědomí, osoba jako ego. Otázkou však zůstává, zdali bychom se takovým zjednodušením opět nedostaly do spárů redukcionismu a Čapkovu duši tak neochudili o primární aspekt, který se nám snažil nastínit.

¹⁷³ J. Čapek. *Kulhavý poutník: Co jsem na světě uviděl*. Praha: Československý spisovatel. 1967. S. 45.

¹⁷⁴ Tamtéž. S. 46.

¹⁷⁵ Tamtéž. S. 47.

¹⁷⁶ Tamtéž. S. 49.

8 Závěr

V této práci jsme se pokusili načrtnout všemožná pojetí pojmu, napříč filosofickými, psychologickými a náboženskými přístupy. Nicméně se domníváme, že jsme obsah pojmu zcela nevyčerpali a otázkou zůstává, zdali vyčerpitelný je. Stále ale zůstáváme optimisty a společně s Rogerem Penrosem věříme ve sféru, kde by se snad duše, duševno jako jsoučno mohlo nacházet; jeho slovy pojmenovanou jako sféru nevypočitatelného.

Ať se jeví závěr jako nezdařený, není tomu tak. Na předešlých několika stránkách jsme pojednali o něčem, čehož existence je pochybná, avšak důkazy k popření tohoto neidentifikovatelného jsou stejné povahy.

Jak jsme ukázali, nejsvobodněji se pojem duše pohybuje ve sféře umělecké. Zde se věci nedají redukovat na jednotliviny exaktní povahy. Umění, věc specificky lidská, má tedy pravděpodobně shodné atributy jako zmiňovaná jiná sféra, rovněž specificky lidská, sféra duševní.

Svou pozornost tedy nejspíše musíme obrátit z roviny vědecké a exaktní do roviny iracionální a intuitivní. Věřím v to, že za chemickými a fyzikálními procesy v mozku se skrývá síla, která je přeci jen pro lidskou bytost rozhodující. Síla duše, která ukrývá moudrost čtyři tisíce miliónů let starou; na kterou člověk se svou dva a půlmilionu let trvající historií nestačí.

Vymezení pojetí duše nevede k jednoznačným argumentům a závěrům. Snaha o rekonstrukci obsahu pojmu má spíše dekonstruktivní charakter, avšak slovy Ondřeje Koláře jde o snahu dokázat, že existence duše je myslitelná a že není zcela nesmyslná.¹⁷⁷

¹⁷⁷ O. Kolář. *Pojetí duše v křesťanství*. In: R. Chlup. *Pojetí duše v náboženských tradicích světa*. Praha: DharmaGaia. 2007. S. 206.

9 Résumé

The main aim of this thesis is to show that a concept of *soul* has got its validity among other philosophical notions. Our objective is to bring evidence for the approach towards the notion of soul as a completely valuable concept even in modern technocratic, scientifically oriented world.

In the first part of our analysis we have introduced certain examples of etymological origins of the notion and we compared the usage of the notion in East and West philosophical approaches. In the next part we have outlined conceptions of the most significant philosophers of soul, Descartes and Kant. We have also presented a modern philosophical concept – philosophy of mind – and its approach towards the notion of soul.

In the fourth chapter we have described the phenomenon of the soul in terms of psychology; in the following part we have tried to prove that the real existence of the soul is at least non-impossible. The last part was dedicated to the soul in the realm of art.

Our conclusions prove that the phenomenon of the soul is impossible to reject. Because if it was rejected, we would lose one of the special attributes of the human existence. Even if the real existence of the soul cannot be scientifically proved, we should not forget about soul as a phenomenon, which makes our being specifically humane.

10 Seznam použité literatury a pramenů

- ARISTOTELÉS. *O duši*. 2. vyd. Praha: P. Rezek, 1995. ISBN 80-901796-4-9.
- BARTOŠ, Hynek. *Očima lékaře: studie k počátkům řeckého myšlení o lidské přirozenosti z hlediska rozlišení duše-tělo*. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2006. ISBN 80-86818-35-7.
- BRUGGER, Walter. *Filosofický slovník*. 1. vyd. Praha: Naše vojsko, 1994. ISBN 80-206-0409-X.
- CASSIRER, Ernst. *Filosofie symbolických forem*. 1. vyd. Praha: Oikoymenh, 1996. Oikúmené. ISBN 80-86005-11-9.
- COLLINS, Harry, Trevor Pinch. *The Golem What You Should Know About Science*. 2nd ed. Cambridge: Cambridge Univ Pr, 2012. ISBN 1107604656.
- ČAPEK, Josef. *Kulhavý poutník: (co jsem na světě uviděl)*. 8. vyd. Praha: Československý spisovatel. 1967.
- DESCARTES, René. *Meditationes de prima philosophia*. 1. vyd. Praha: Oikoymenh, 2001. ISBN 80-7298-036-X.
- FRANKL, Viktor Emil. *Lékařská péče o duši: základy logoterapie a existenciální analýzy*. Brno: Cesta, 1996. ISBN 80-85319-50-0.
- CHLUP, Radek (ed.). *Pojetí duše v náboženských tradicích světa*. Vyd. 1. Praha: DharmaGaia, 2007. Svět archaických kultur, sv. 2. ISBN 978-80-86685-82-3.
- HUMPHREY, Nicholas. *Prach duše, aneb, Kouzlo našeho vědomí*. Vyd. 1. Praha: Dybbuk, 2012. ISBN 978-80-7438-072-3.
- HUNT, Morton M. *Dějiny psychologie*. Vyd. 2. Praha: Portál, 2010. ISBN 978-80-7367-814-2.
- JUNG, Carl Gustav. *Duše moderního člověka*. Vyd. 1. Překlad Karel Plocek. Brno: Atlantis, 1994. ISBN 80-7108-087-X.
- KANDINSKY, Wassily. *O duchovnosti v umění*. Vyd. 2. Praha: Triáda, 2009. ISBN 978-80-87256-08-4.
- KANT, Immanuel. *Prolegomena ke každé příští metafyzice, jež se bude moci stát vědou*. 2., upr.vyd. Praha: Svoboda, 1992. ISBN 80-205-0310-2.

- KOMÁREK, Stanislav. *Tělo, duše a jejich spasení, aneb, Kapitoly o moci, nemoci a psychosomatice*. Vyd. 1. Praha: Academia, 2015. ISBN 978-80-200-2371-1.
- LATOUR, Bruno. *The Pasteurization of France*. Harvard: Harvard University Press. 1993. ISBN 9780674657618.
- NAKONEČNÝ, Milan. *Základy psychologie*. Vyd. 1. Praha: Academia, 1998. ISBN 80-200-0689-3.
- PARTRIDGE, Christopher H (ed.). *Lexikon světových náboženství*. V Praze: Slovart, 2006. ISBN 80-7209-796-2.
- PATOČKA, J. *Aristotelés: Přednášky z antické filosofie*. Praha: Vyšehrad. 1994. ISBN 80-7021-067-2.
- PENROSE, Roger a M LONGAIR. *Makrosvět, mikrosvět a lidská mysl*. Vyd. 1. Praha: Mladá fronta, 1999. Kolumbus. ISBN 80-204-0780-4.
- PLATÓN. *Faidón*. Praha: OIKOYMENH. 1994. 3.vyd. ISBN 80-85241-36-6.
- PLATÓN. *Faidros*. Praha: OIKOYMENH. 1993. 4. vyd.. ISBN 80-85241-33-1.
- POLÁK, Michal. *Filosofie mysli*. Vyd. 1. Praha: Triton, 2013. ISBN 978-80-7387-742-2.
- RÁDL, Emanuel. *Dějiny filosofie I.: starověk a středověk*. Praha: Votobia. 1998. ISBN 80-7220-063-1.
- SEARLE, John R. *Mysl, mozek a věda*. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 1994. Váhy (Mladá fronta). ISBN 80-204-0509-7
- STÖRIG, Hans Joachim. *Malé dějiny filosofie*. Vyd 8., V KNA 2. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2000. ISBN 978-80-7195-206-0.
- SWINBURNE, Richard. *The evolution of the soul*. Oxford: Clarendon Press, 2007. ISBN 978-0-19-823698-6.
- ŠPINKA, Štěpán. *Duše krása v dialogu Faidros*. Praha: OIKOYMENH. 2009. ISBN 978-80-7298-390-2 .
- TRESMONTANT, Claude. *Otázky naší doby: filozoficko-teologický slovník*. 1. vyd. Brno: Barrister & Principal, 2004. ISBN 80-86598-94-2.
- WITTGENSTEIN, Ludwig. *Tractatus logico-philosophicus*. Vyd. 1. Praha: OIKOYMENH, 2007. ISBN 978-80-7298-284-4.

Elektronické zdroje:

GILLETTE, Grant. *The evolution of the human soul* [online]. Colloquium 41/2 2009. S. 165-180. [cit. 21.2. 2016]. Dostupné z:

<http://web.a.ebscohost.com/ehost/detail/detail?sid=724b639c-6314-461d-a642-7b001223ded5%40sessionmgr4003&vid=6&hid=4214&bdata=Jmxhbmc9Y3M%3d#AN=ATLA0001768390&db=rfh> ISSN 0588-3237.

PhDr. SLOUKOVÁ, Danica, CSc., *O čem nelze mlčet, o tom nutno mluvit*. [online]. 2002. [cit. 3. 3. 2016] Dostupné z: <https://filosofia.cz/files/publikace/mluvit.doc>

11 Přílohy

Seznam příloh a obrázků:

Tabulka č. 1- Původ slova duše (str. 4)

Tabulka č. 2- Pojetí duše dle Ernsta Abrahama (str. 7)

Tabulka č. 3- Platónovo rozdělení duše na složku racionální a iracionální (str. 9)

Příloha č. 1- Složky duše dle Aristotela (str. 12)

Příloha č. 2- úrovně oduševnělosti uměleckého díla dle Kandinského (str. 30)

Příloha č. 3- úrovně umělecké duše dle Kandinského (str. 30)

Obrázek č. 1- Jediný tah může rozhodnout (str. 26)

Obrázek č. 2- Wassily Kandinsky: Obraz s červenou skvrnou

Tabulka č. 1- Původ slova duše

jazyk		překlad	duše
němčina			seele
angličtina			soul
gótština	us-anan	vydechnout (německy aus-atmen)	saiwala
starogermánština			saiwalo
arabština	rih	vítr	ruh
řečtina	psýchó	dýchat	psýché
čeština	dech		duše

Tabulka č. 1

Tabulka č. 2- Pojetí duše dle Ernsta Abrahama

duše volná	životní duše osobnostní duše	duše
duše tělesná		

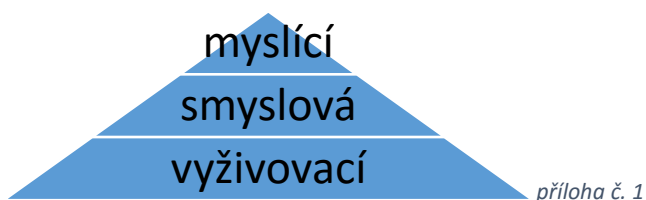
Tabulka č. 2

Tabulka č. 3- Platónovo rozdělení duše na složku racionální a iracionální

racionální duše	rozum, božský prvek v člověku, vztahuje se k pravé skutečnosti
iracionální duše	emoce, vjemy, tužby, psychické stavy

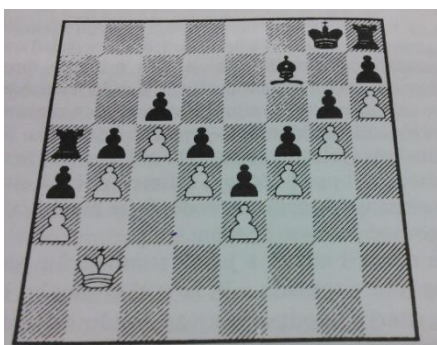
Tabulka č. 3

Příloha č. 1- Složky duše dle Aristotela

příloha č. 1

Obrázek č. 1- Jediný tah může rozhodnout

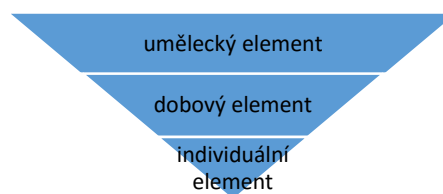
obrázek č. 1, Autor: V.E.

Příloha č. 2- úrovně oduševnělosti uměleckého díla dle Kandinského

Příloha č. 3- úrovně umělecké duše dle Kandinského

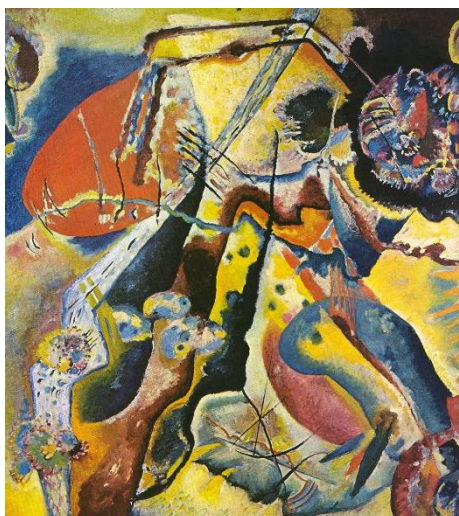

příloha č. 2

příloha č. 3

Obrázek č. 2- Wassily Kandinsky: Obraz s červenou skvrnou

Obrázek č. 2, Zdroj: bouchacka.rajce.idnes.cz